

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

HUDEBNÍ A TANEČNÍ FAKULTA

Hudební umění

Trombon

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ŽENY VE HŘE NA ŽESTOVÉ NÁSTROJE

Barbora Kolafová, DiS.

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Sušický

Oponent práce: prof. Vladimír Rejlek

Datum obhajoby: 3. 6. 2019

Přidělovaný akademický titul: BcA.

Praha 2019

ACADEMY OF PERFORMING ARTS PRAGUE

MUSIC AND DANCE FACULTY

Art of Music

Trombone

BACHELOR'S THESIS

FEMALES BY THE BRASS INSTRUMENTS IN PLAYING

Barbora Kolafová, DiS.

Supervisor: Mgr. Jiří Sušický

Examiner: prof. Vladimír Rejlek

Date of thesis defense: 3. 6. 2019

Academic title granted: BcA.

Praha 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

Ženy ve hře na žestové nástroje

vypracovala samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Praha dne

.....
podpis diplomanta

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků diplomové práce nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy, tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá hrou žen na žestové nástroje. Objasňuje fyzické dispozice žen v porovnání s muži. Práce zjišťuje počet zaměstnaných žen v českých profesionálních symfonických orchestrech. Obsahuje rozhovory s interpretkami na lesní roh, trubku, trombon a tubu a shrnuje jejich zkušenosti a rady. Zabývá se také vlivem těhotenství a mateřství při hře na nástroj.

KLÍČOVÁ SLOVA

Žena, žestové nástroje, dýchání, symfonický orchestr

ABSTRACT

Bachelor thesis deals with playing the brass instruments by women. It clarifies physical dispositions of women in comparison with men. The thesis finds out a number of the women, employed in Czech professional symphony orchestras. It contents an interviews with french horn, trumpet, trombone and tuba female interprets and their experience and advice. It also deals with influence of pregnancy and maternity on the instrument playing.

KEYWORDS

Female, brass instruments, breathing, symphony orchestra

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem dozázaným hráčkám na žesťové nástroje, které s ochotou odpovídaly na mé otázky, dále Štěpánce Kolafové za odbornou konzultaci a vedoucímu práce za cené rady při dokončování práce.

Obsah

Obsah	7
Předmluva	6
Úvod	7
1. Fyzické dispozice žen	8
1. 1. Dýchací soustava a rozdíly u mužů a žen	8
1. 2. Doporučení pro zlepšení dýchání při hře na trombon.....	10
2. Ženy hráčky na žestové nástroje v českých profesionálních orchestrech	11
3. České hráčky na žestě	14
3. 1. Trumpetistka Marie Pačesová	14
3. 2. Trumpetistka Martina Vasilová	16
3. 3. Hornistka Kateřina Javůrková	18
3. 4. Hornistka Kristýna Ratajová	19
3. 5. Trombonistka Kateřina Táborská	21
3. 6. Trombonistka Libuše Jedličková	23
3. 7. Tubistka Tereza Radová	24
3. 8. Tubistka Iva Pecová	25
3. 9. Vyhodnocení rozhovorů	26
4. Těhotenství a hra na žestové nástroje	27
5. Shrnutí a názor autorky na problematiku	30
Závěr	31
Použité informační zdroje	32

Předmluva

Jako žena a hráčka na žesťový nástroj se setkávám především s kolegy - muži. Vždy je zajímavé pozorovat, jaké problémy při hře řeší oni a jaké mé kolegyně - ženy. Těch mezi žesťáři není mnoho, většinou to jsou hornistky, potom trumpetistky, dále trombonistky a tubistka je opravdu výjimkou. Zvukově se musíme vyrovnat mužům a samozřejmě nehraje roli při konkurzu, zda jsem žena, nebo muž. Toto téma mě zaujalo na tolik, že jsem se o něm rozhodla napsat bakalářskou práci.

Úvod

Autorka práce se rozhodla bakalářskou práci věnovat tématu žen při hře na žesťové nástroje. I v současné době na žesťové nástroje hrají především muži, proto je toto téma žen, hráček na žesťové nástroje, velmi aktuální.

Cílem práce je popsat stavbu ženského těla a vysledovat výrazné odlišnosti, které mohou hru na dechový nástroj ovlivnit, zjistit, zda mají ženy při hře na tyto fyzicky náročné nástroje ztížené dispozice pro výkon práce.

Dalším cílem práce jsou rozhovory s profesionálními hráčkami na žesťové nástroje - trubku, lesní roh, trombon a tubu. Rozhovory jsou mířené na stejné otázky, aby autorka zjistila i rozdílnosti při hře na konkrétní nástroj.

České virtuosky na žesťové nástroje jsou na vysoké umělecké úrovni, proto v práci autorka zahrne popis těch nejvýznamnějších. Nedílnou součástí práce je výzkum, který mapuje, kolik hráček na žesť je zaměstnaných v českých profesionálních orchestrech. Důležitou kapitolou je také osobní názor autorky na téma a doporučení, které sama jako trombonistka za svou kariéru vyzorovala. Druhý výzkum hodnotí vliv těhotenství na hru na žesťové nástroje. Probíhá pomocí dotazníků, na které odpovídají těhotné ženy nebo matky, které jsou zároveň hráčkami na žesťové nástroje.

Hlavním zdrojem informací a faktů jsou rozhovory, dále webové stránky orchestrů a také absolvenstké práce, konkrétně práce Kristýny Ratajové na téma Ženy a lesní roh.

1. Fyzické dispozice žen

První kapitola popisuje fyzické dispozice ke hře na žesťové nástroje obecně a posléze s ohledem na stavbu těla ženy. Autorka klade důraz především na dýchací soustavu lidského těla, protože hra na dechové žesťové nástroje je jí podmíněna, a tak ji v krátkosti popisuje z odborného hlediska. Aby bylo dobře tomuto tématu porozuměno, je hlavním zdrojem práce rozhovor autorky se Štěpánkou Kolafovou, studentkou Vyšší odborné školy zdravotnické a Střední zdravotnické školy v Praze. Autorka práce rozhovor prokládala praktickou částí, a to hrou na trombon a učinila tak drobný výzkum. Na základě pozorování Štěpánka Kolafová připravila souhrn odpovědí, ze kterých vznikla následující kapitola. Rozhovor proběhl 18. března 2019 na HAMU v Praze.

1. 1. Dýchací soustava a rozdíly u mužů a žen

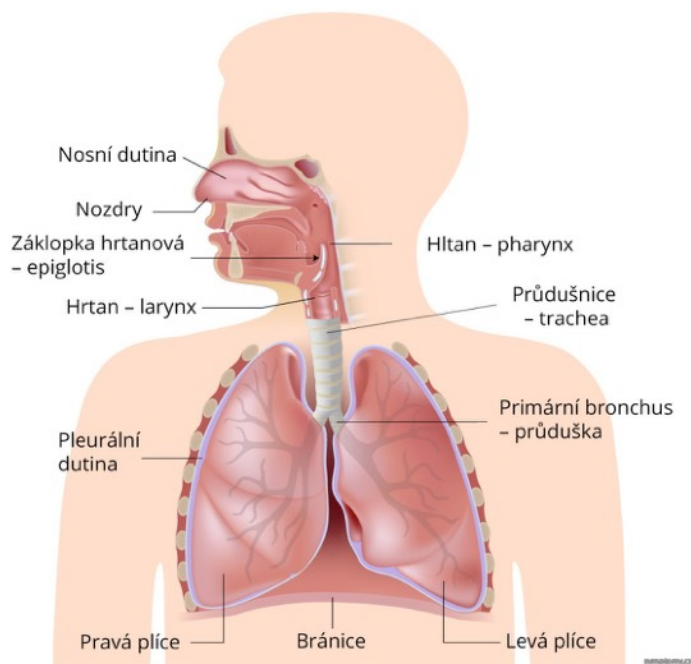
Dýchací soustava se rozděluje na horní a dolní cesty dýchací. Horní cesty obsahují dutinu nosní a nosohltan, dolní cesty hrtan, průdušnice a průdušky. Rozdíly mezi mužskou a ženskou stavbou dýchací soustavy nejsou žádné.

Pro hráče na dechové nástroje hraje velkou roli tzv. vitální kapacita plic¹. Tato vitální kapacita závisí především na věku, trénovanosti, pohlaví a zdravotním stavu člověka. Z každodenní praxe vychází fakt, že hráči na dechové nástroje, skláři či trénovaní sportovci mají větší vitální kapacitu plic než běžní lidé, protože ji denně trénují.

U mladého zdravého muže se kapacita plic pohybuje okolo 4,5 až 5 litrů a u zdravé ženy 3,5 litrů. I když se člověk vydechne sebevíce a má pocit, že už žádný vzduch nemá, stále v plicích zůstává asi 1,5 litru vzduchu, a to z toho důvodu, aby plíce nesplaskly. Plocha vnitřního povrchu plic je cca 80 m² a za den plíce vymění cca 10 až 12 tisíc litrů vzduchu.

¹Vitální kapacitou plic je maximální množství vzduchu, které můžeme vydechnout po největším možném nádechu.

Dýchací systém

Obrázek č. 1 - Dýchací soustava

Zdroj: In: Symptomy: Dýchací soustava [online]. 2017 [cit. 2019-04-10].

Dostupné z: <https://www.symptomy.cz/anatomie/dychaci-soustava>

Dále se autorka ptala na bližší funkci plic a vysvětlení mezi zevním a vnitřním dýcháním. Plice udržují stálou výměnu plynů mezi tělem a vnějším prostředím, tzn. příjem kyslíku a vylučování oxidu uhličitého. Vnější (zevní) dýchání je výměna plynů mezi tkáněmi a krví. Jedná se o uvolnění kyslíku pro "okysličení" tkání. Vnitřní dýchání je výměna plynů mezi plicními sklípky a krví.

Dýchání je proces, kdy se vzduch pohybuje z plic a do plic na základě změn tlaku v plicích. Je to tedy vztah mezi vdechem a výdechem. Vdech je záležitost aktivní a výdech pasivní. Při vdechu se objem hrudní dutiny zvětšuje díky stahům bránice a mezižeberních svalů. Bránice se při nasávání vzduchu zplošťuje. Při výdechu svaly relaxují, ovšem při silném výdechu (tedy při hře na žesťový nástroj) spolupracují i břišní svaly a vnitřní mezižeberní svaly. Dýcháme kyslík (vzduch s určitým obsahem kyslíku) a vydechneme oxid uhličitý (v tento moment jako toxická látka), do těla uvolněný kyslík dále okysličuje krev a tkáň.

Dalším bodem rozhovoru bylo doporučení na zvětšení plicní kapacity a případné posílení okolních svalů.

*"Záleží na tom, zda-li je člověk aktivní kuřák nebo pasivní kuřák. Pokud je člověk kuřák, je jasné, že plicní kapacitu bude mít menší. Doporučuji cvičení na hluboké dýchání (relaxace, jóga, nafukování balónku) i aktivní cvičení celého těla (cardio, posilování ve vodě, běh - dýcháme nosem, vydechujeme pusou)."*²

1. 2. Doporučení pro zlepšení dýchání při hře na trombon

Autorka práce jako hráčka na trombon si svým každodenním cvičením vytvořila postupy, kterými denně zvětšuje kapacitu plic a zlepšuje tím svou fyzickou kondici:

Dopoledne: před rozehráváním na samotný nástroje je vhodné si zacvičit jógu a lehké posilovací cvičení, např. alespoň třikrát za sebou "Pozdrav slunci"³. Při této sestavě je nutné se silně koncentrovat na dech i výdech a zapojovat všechny svaly, které při dýchání používáme (viz výše). Dále je vhodné se protáhnout ovšem pouze do bodu, kdy je to příjemné.

² komentuje Štěpánka Kolafová při rozhovoru dne 18. března 2019 v Praze

³ upřesňující informace autorky práce: základní jógová sestava

2. Ženy hráčky na žestové nástroje v českých profesionálních orchestrech

České profesionální orchestry zaměstnávají samozřejmě muže i ženy. V minulosti tomu tak nebylo. *Bez jakýchkoli výzkumů je jasné, že od formování orchestru bylo povolání orchestrálního hráče ryze mužskou záležitostí, především pro hráče na žestové nástroje. Dobové fotografie nejstaršího orchestru u nás, Západočeské filharmonie Mariánské Lázně, ukazují (viz. Obrázek č. 1.), že žena v orchestru byla opravdu výjimkou. Po druhé světové válce se ve Spojených státech amerických rozšířily dívčí orchestry, které známe například z filmu Někdo to rád horké, ovšem to už se vzdalujeme od klasické hudby. Aby bylo téma snáze ohraničené, zajímaly autorku pouze české profesionální orchestry.*⁴

Autorku práce ovšem konkrétně zajímá, v jakém poměru jsou ženy zaměstnané na postech hry na trubku, lesní roh, trombon, tubu. Drobný výzkum, který autorka učinila ve všech symfonických profesionálních orchestrech, ukazuje, jaký je v současné době trend.

Výzkum byl zaměřený na současnou situaci - mapuje sezónu 2018/2019, zjišťuje stav zaměstnaných osob ve hře na žestové nástroje a rozděluje je na ženy a muže. V České republice existuje patnáct profesionálních symfonických orchestrů. Informace o stavu zaměstnanců autorka čerpala z internetových stránek konkrétních orchestrů.

⁴ RATAJOVÁ, Kristýna. Ženy a lesní roh [Women and the French Horn]. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, Hudební fakulta, Katedra dechových nástrojů, 2015. 41. s. Vedoucí diplomové práce MgA. Martin Novák.

Počty zaměstnaných žen a mužů v profesionálních českých symfonických orchestrech ve hře na žesťové nástroje	ženy	muži	ženy	muži	
	trubka		lesní roh		
Česká filharmonie	0	5	2	5	
Filharmonie Bohuslava Martinů Zlín	0	4	0	5	
Filharmonie Brno	0	5	0	7	
Janáčkova filharmonie Ostrava	0	4	2	5	
Filharmonie Hradec Králové	0	4	1	4	
Jihočeská komorní filharmonie ČB	0	2	0	2	
Karlovarský symfonický orchestr	0	3	3	2	
Komorní filharmonie Pardubice	0	2	2	0	
Moravská filharmonie Olomouc	1	3	1	5	
Plzeňská filharmonie	0	2	0	4	
PFK Prague Philharmonic	0	3	1	2	
Severočeská filharmonie Teplice	0	5	2	4	
Symfonický orchestr Českého rozhlasu	0	5	1	5	
Symfonický orchestr hl. m. Prahy FOK	0	5	3	4	
Západočeský symfonický orchestr Mariánský	0	2	0	2	
	1	54	18	56	
	ženy	muži	ženy	muži	ženy celkem
	trombon		tuba		
Česká filharmonie	0	6	0	1	2
Filharmonie Bohuslava Martinů Zlín	0	4	0	1	0
Filharmonie Brno	0	5	0	1	0
Janáčkova Filharmonie ostrava	0	4	0	1	2
Filharmonie Hradec Králové	0	5	0	1	1
Jihočeská komorní filharmonie ČB	0	0	0	0	0
Karlovarský symfonický orchestr	0	3	0	0	3
Komorní filharmonie Pardubice	0	0	0	0	2
Moravská filharmonie Olomouc	0	5	0	1	2
Plzeňská filharmonie	0	1	0	0	0
PFK Prague Philharmonic	0	1	0	0	1
Severočeská filharmonie Teplice	0	4	0	1	2
Symfonický orchestr Českého rozhlasu	0	5	0	1	1
Symfonický orchestr hl. m. Prahy FOK	0	5	0	1	3
Západočeský symfonický orchestr Mariánský	0	3	0	1	0
	0	51	0	10	
CELKEM OSOB	190	100%			
Z TOHO ŽENY	19	10 %			
Z TOHO MUŽI	171	90 %			

Tabulka č. 1: Počty zaměstnaných žen a mužů v profesionálních českých symfonických orchestrech ve hře na žesťové nástroje

zdroj: výzkum autorky práce

Tabulka č. 1 ukazuje počet zaměstnaných žen a mužů v profesionálních symfonických orchestrech. V patnácti orchestrech je zaměstnáno 190 hudebníků - hráčů na trubku, lesní roh, trombon, tubu. Z toho je zřejmé, že je zde pouze 19 žen a 171 mužů. Procentuálně jen 10% žen. Zajímavé je, že se především jedná o hráčky na lesní rohy (18) a pouze jednu trumpetistku, tedy 94,74% jsou hornistky. Žádná trombonistka ani tubistka není zaměstnaná v profesionálním symfonickém orchestru v ČR. Z tabulky č. 1 vyplývá, že v symfonickém orchestru je pouze každým desátým hráčem na žesťové nástroje žena. To znamená, že ženy jsou v tomto povolání početně málo zastoupeny a jsou spíše výjimkou.

Výzkum se zaměřuje pouze na symfonické orchestry, v divadelních orchestrech je situace mírně odlišná⁵, ovšem ne nijak výrazně.

⁵ Pozn. autorky: autorka práce je zaměstnaná v divadelním orchestru na postu hry na trombon, z tohoto důvodu je zřejmé, že pokud by se výzkum rozšířil i na tyto orchestry, minimálně jedna trombonistka by se v tabulce ukázala.

3. České hráčky na žestě

Tato kapitola se zabývá konkrétními hráčkami na žestové nástroje, které se v tomto oboru prakticky pohybují. S vybranými instrumentalistkami autorka práce uskutečnila krátký rozhovor. Ptala se na šest základních otázek týkajících se problematiky. Rozhovory probíhaly osobně nebo pomocí emailové komunikace.

Proč jste si vybrala hru na tento konkrétní žestový nástroj?

Pociťujete nějakou výhodu či nevýhodu, že jste žena v tomto "mužském" oboru?

Musíte při hře na žest pracovat nějak významněji se svou fyzickou kondicí než Vaši kolegové-muži, jak?

Můžete popsat Vaši každodenní profesionální rutinu?

Doporučila byste dalším ženám, aby hrály na žestový nástroj?

3. 1. Trumpetistka Marie Pačesová

Marie Pačesová⁶ se narodila 15. 12. 1987 a začala své hudební vzdělání v roce 1992 v ZUŠ Klapkova v Praze 8. Nejprve hrou na housle a následně i hrou na trubku. V letech 2003 – 2007 studovala hru na trubku na Gymnáziu Jana Nerudy s hudebním zaměřením v Praze ve třídě Filipa Nováka a Imricha Somoše. Její studium pokračovalo na Pražské konzervatoři u Jiřího Jaroňka (2007 – 2010) a následně na Akademii múzických umění v Praze ve třídě Vladimíra Rejčka a Jaroslava Roučka, kde úspěšně v červnu 2015 složila státní zkoušku.

⁶ Marie Pačesová, členka Hudby hradní stráže a Policie ČR

Během těchto studijních let dosáhla řady úspěchů: 3. místo na soutěžní přehlídce konzervatoří v ČR ve hře na dechové nástroje (2006), sólové vystoupení ve Dvořákově síni Rudolfiny za doprovodu Českého komorního orchestru v cyklu *Josef Suk uvádí mladé talenty* (2007), 3. místo s žesťovým kvintetem "Pamaraczela Brass" na Mezinárodní soutěži žesťových souborů v německém Passau (2010), 3. místo na Mezinárodní interpretační soutěži žesťových nástrojů v Brně. Roku 2013 se stala členkou orchestrální akademie PKF a v témže roce byla přijata do Hudby Hradní stráže a Policie ČR. Mimo jiné spolupracovala s významnými orchestry, jako jsou: Česká filharmonie, Symfonický orchestr Hlavního města Prahy, Symfonický orchestr Českého rozhlasu, Plzeňská filharmonie, Český národní symfonický orchestr a Prague Philharmonia. ⁷

Proč jste si vybrala hru na tento konkrétní žesťový nástroj?

Výběr trubky byla náhoda. Připravovala jsem se na konzervatoř jako houslistka a moje učitelka chtěla, abych měla i vedlejší obor, proto vybrala trubku, protože věděla, že ten nástroj máme a tím pádem bychom nemuseli platit půjčovné...(smích)

Pociťujete nějakou výhodu či nevýhodu, že jste žena v tomto "mužském" oboru?

Pociťovala jsem nevýhodu. Když jsem byla do orchestru povolána na první trumpetu, tak se mi často stávalo, že mě dirigenti zkoušeli jako "školačku" a nechávali mě hrát zásadní místa samotnou před celým orchestrem.

Musíte při hře na žesť pracovat nějak významněji se svou fyzickou kondicí než Vaši kolegové-muži, jak?

Záleží na repertoáru..., snažím se udržovat ve formě, ale když je třeba delší náročné období a mám možnost, např. dva dny po tom nehrát, tak si odpočinu, protože regenerace je také velmi důležitá. Ale musím si být jista, že si to v tu konkrétní chvíli (dny) mohu dovolit.

⁷ RATAJOVÁ, Kristýna. *Nátiskové problémy při hře na žesťové nástroje*. Praha, 2018. Diplomová práce. Akademie múzických umění v Praze. Vedoucí práce Doc. Mgr. Zdeněk Divoký, Ph.D.

Doporučila byste dalším ženám, aby hrály na žesťový nástroj?

Určitě doporučila, nejde o to, jestli je to žena či muž.. Když k tomu má předpoklady. Pokud to dotyčného baví, jde mu to a je ochotný tomu obětovat to, co je potřeba, tak má vyhráno. Pohlaví, dle mého názoru, v tomto nehraje žádnou roli. Nevýhodou jsou předsudky, že je to mužská záležitost, ale to už pomalu mizí.

3. 2. Trumpetistka Martina Vasilová

Martina Vasilová se narodila v Praze v muzikantské rodině. Od svých sedmi let navštěvovala ZUŠ Klapková v Praze 8 a zúčastnila se řady národních soutěží pro žesťové nástroje. V roce 2008 začala studovat u Jiřího Pelikána na Konzervatoři v Českých Budějovicích a posléze v Praze, kde absolvovala v roce 2014 ve třídě Miroslava Kejmara.

V současné době je v pátém ročníku na Akademii múzických umění v Praze ve třídě Vladimíra Rejčka a Jaroslava Roučka. V roce 2016 se zúčastnila soutěže Pražské Jaro. Koncertovala v Rakousku, Německu, Itálii, Španělsku, Francii a USA. V Paříži spolupracovala s evropským orchestrem Les Dissonances založeným roku 2004 houslistou Davidem Grimalem. Dále spolupracuje s Divadlem J. K. Tyla v Plzni, Národním divadlem v Praze, Českým národním Symfonickým orchestrem, Pražským komorním orchestrem a Pražskou komorní filharmonií. Od roku 2017 patří do učitelského sboru Základní umělecké školy v Hostivaři v Praze 10.

Proč jste si vybrala hru na tento konkrétní žesťový nástroj?

Vyrostla jsem v hudební rodině, od útlého dětství jsme se sestrou navštěvovaly koncerty SOČru a já koukala hlavně do skupin druhých houslí, kde hrála maminka a do skupiny trubek, kde sedával táta. Abych byla upřímná, pamatuji si to jako včera, kdy jsem seděla bez předních zubů na koncertě v Rudolfinu a nechala se unášet hudbou. Uvědomila jsem si, hledící na celý orchestr ze sedmnácté řady, že jediná skupina, kde nesedí ženy, je právě ta trubková. A měla jsem jasno! Už od mala jsem neměla ráda holky, slečny, ženské pohlaví, zajímala mě spíše auta a praktické věci, než šminky a panenky. Takže o mém osudu a budoucím studiu bylo rozhodnuto mým niterným pocitem, že právě v takové společnosti se budu cítit dobře. A navíc se trubka hezky leskla...zkrátka si mě vybrala.

Pociťujete nějakou výhodu či nevýhodu, že jste žena v tomto "mužském" oboru?

Již při studiích na Konzervatoři České Budějovice jsem nebyla jediná holka v žesťové sekci, ale byla to menší škola, takže se dámy daly spočítat na prstech jedné ruky. Jistý zvrat nastal na Pražské konzervatoři, kde jen ve třídě lesních rohů a později také pozounů, byla jasná převaha žen. Myslím si, že v určitých věcech dokážeme dát do hudby více emocí, než opačné pohlaví.

Musíte při hře na žesť pracovat nějak významněji se svou fyzickou kondicí než Vaši kolegové-muži, jak?

Nevím, zda pracuji významněji na své fyzické kondici. Spíš bych řekla, že se jedná o přemýšlení nad správnou životosprávou, ale k tomu si asi každý dojde časem sám. Že je příjemné zajít si zaběhat a trochu potrápít svaly v posilovně, nebo zajít do přírodního fit centra-zahrady. Občas, když vidím ostatní kolegy, obdivuji jejich výdrž při "muzikantských aktivitách pitného režimu". Takže ano, myslím si, že udržuji svou fyzickou kondici v pracovním chodu.

Můžete popsat Vaši každodenní profesionální rutinu?

Asi bych zmínila rozehrání na nátrubek a pak se další cvičení liší hodně konkrétní situací, jak se mi v ten den zrovna hraje a co mě čeká.

Doporučila byste dalším ženám, aby hrály na žesťový nástroj?

Rozhodně doporučuji ženám, ať hrají na žesťové nástroje, nevím, proč by to měla být pouze mužská záležitost.

3. 3. Hornistka Kateřina Javůrková

Kateřina Javůrková⁸ začala hrát na lesní roh v devíti letech u Tomáše Krejbicha v ZUŠ Na Popelce. Dále pokračovala ve studiu ve třídě Bedřicha Tylšara na Pražské konzervatoři a na Akademii múzických umění v Praze u Zdeňka Divokého a Radka Baboráka. Během studií se zúčastnila stáže na Conservatoire Nationale Supérieur de Musique et Danse Paris ve třídě Andrého Cazaleta.

Je vítězkou mnoha mezinárodních interpretačních soutěží, avšak jejím nejvýznamnějším úspěchem je 2. cena v Mezinárodní soutěži ARD v Mnichově a 1. cena na mezinárodní interpretační soutěži Pražské Jaro 2013. Od ledna 2014 působí v hornové skupině České filharmonie a v minulosti byla členkou PKF – Prague Philharmonia. Sólově

vystupovala například s Českou filharmonií, PKF – Prague Philharmonia, Münchener Kammerorchester, Symphonieorchester des Bayerischen Rundfunks, NOSPR Katowice, se kterými v Praze premiérovala Koncert pro lesní roh Krysztofa Pendereckeho. V komorní oblasti působí v dechovém kvintetu Belfiato kvintet. S tímto souborem získala 3. cenu na 6. Mezinárodní soutěži dechových kvintetů "Henri Tomasi" ve francouzské Marseille.⁹

⁸ Kateřina Javůrková, členka hornové skupiny České filharmonie

⁹ *Belfiato: Kateřina Javůrková* [online]. 2018 [cit. 2019-04-11]. Dostupné z: <http://belfiato.cz/katerina-javurkova/>

Proč jste si vybrala hru na tento konkrétní žesťový nástroj?

Vlastně jsem si lesní roh nevybrala. Hráli jsme s bráchou na zobcové flétny a on si vybral klarinet a můj táta mi vybral lesní roh.

Pociťujete nějakou výhodu či nevýhodu, že jste žena v tomto "mužském" oboru?

Ve světě je dnes naprosto běžné mít v žesťové skupině ženy. U nás se někdy objevuje jakási nedůvěra v ženy, které hrají na 1. židli. Určitě to ale není takto ve všech orchestrech.

Musíte při hře na žesť pracovat nějak významněji se svou fyzickou kondicí než Vaši kolegové-muži, jak?

Pravidelně běhám. Jakmile je člověk na pódiu a má před náročnějším sólem, tak někdy přijde nervozita a srdíčko bije trochu rychleji-podobně jako když člověk běží rychlým tempem. Proto si u běhu říkám, že to musím udýchat a vydržet a pak to mám na pódiu jednodušší.

Můžete popsat Vaši každodenní profesionální rutinu?

Ráno běhám. Poté se obvykle rozehraji na hornu-říkám tomu "hygienu", která trvá zhruba 45min. Odpoledne si jdu vyčistit hlavu, dělat něco úplně jiného. Denně cvičím kolem 2h.

Doporučila byste dalším ženám, aby hrály na žesťový nástroj?

Ano, doporučila bych to všem.

3. 4. Hornistka Kristýna Ratajová

Hornistka Kristýna Ratajová studovala u Bedřicha Tylšara na Gymnáziu Jana Nerudy s hudebním zaměřením v Praze a Pražské konzervatoři, poté pokračovala u Jindřicha Petráše na HF JAMU v Brně. Zároveň s lesním rohem studovala hudební manažerství. Je absolventkou HAMU v Praze u Zdeňka Divokého a Ondřeje Vrabce. Absolvovala Orchestrální akademii Filharmonie Brno a hostuje v řadě profesionálních symfonických orchestrů. Je členem Moravia Brass Bandu a působí i jako komorní hráč v několika souborech (Trumpet Tune Brass, Hornový ansámbl Za Rohem ...). Mimo jiné je členem týmu PROKONCERT a manažerkou Moravia Brass

Bandu a organizuje několik projektů (Letní orchestr mladých, Letní žesťové kurzy Žďár).

Proč jste si vybrala hru na tento konkrétní žesťový nástroj?

Jelikož je můj táta trumpetista, věděla jsem, že budu hrát na žesťový nástroj. Původně jsme chtěla hrát na trubku, ale táta do svého souboru potřeboval lesní roh, tak mi ho jednoduše vybral. Ze začátku jsem nebyla nadšená, ale nyní jsem ráda.

Pociťujete nějakou výhodu či nevýhodu, že jste žena v tomto "mužském" oboru?

Nedokážu posoudit, zda je to výhoda či nevýhoda, ovšem vždy je velmi příjemné hrát ve společnosti mužů. Tento kolektiv mi vyhovuje, protože se při hře řeší pouze hra a žádné další zbytečné věci. V Moravia Brass Bandu je dvacetdevět mužů a já a nepociťuji žádnou nevýhodu. Ale samozřejmě mám i mnoho kolegyně! Především to jsou hornistky a velmi milé dámy, se kterými je radost hrát.

Musíte při hře na žesť pracovat nějak významněji se svou fyzickou kondicí než Vaši kolegové-muži, jak?

Musela jsem se naučit opravdu správně dýchat, jako každý hráč na dechový nástroj. Spíše jsem byla nucena upravit držení nástroje. Při hře v orchestru (v sedě) jsem si opírala korpus o pravou nohu a na jednom delším zájezdě, kde byli v sekci tři pánové a já, jsem se jim zvukově nemohla stále vyrovnat. Zjistila jsem, že když budu lesní roh držet pouze v rukách a tělo tak bude vzpřímené, rozezní se lépe a také mohu lépe dýchat. Tím jsem tento problém vyřešila. Když je čas, tak si velmi ráda zaběhám a samozřejmě se cítím lépe i při hře na hornu.

Doporučila byste dalším ženám, aby hrály na žesťový nástroj?

Samozřejmě ano, skupina žesťářů je velmi specifická a mně vyhovuje!

Zvolte takový nástroj, který se vám líbí, protože vás bude celý život provázet a hrát na žesťový nástroj je vlastně životní styl, který si já osobně velmi užívám.

3. 5. Trombonistka Kateřina Táborská

Kateřina Táborská studovala na Pražské konzervatoři u Josefa Šimka a později na HAMU v Praze u Jiřího Sušického. Během studií úspěšně absolvovala několik soutěží: Mezinárodní soutěž Rovere d'Oro, Itálie - 1. cena, Mezinárodní interpretační soutěž žesťových nástrojů Brno - 3. cena, Soutěž konzervatoří v Ostravě - 1. Cena a titul absolutní vítěze. Spolupracovala s Českým národním symfonickým orchestrem, Big Bandem Václava Hübse, Plzeňskou filharmoiní či Symfonickým orchestrem hlavního města Prahy FOK. Od roku 2015 působí jako pedagog na ZUŠ Kutná Hora a od roku 2017 i na ZUŠ Čáslav.

Proč jste si vybrala hru na tento konkrétní žesťový nástroj?

Ke hře na žesťové nástroje jsem se dostala přes svého otce. Jako malá dívka jsem doma našla jeho trubku a zkoušela jsem na ni hrát. Rodiče mne přihlásili v devíti letech do Základní umělecké školy v Čáslavi na trubku ke Zdeňku Lauterbachovi a zároveň na klavír ke Kateřině Škarkové (nyní Fillové). Po čtyřech letech hry na trubku mi učitel doporučil přestup na větší nátrubek, a tak jsem ve třinácti letech začala hrát na baryton. O rok později jsem se k barytonu začala učit i na trombon. Trombon mne nadchl především technikou hry (snižec) a také svým zvukem, proto jsem se mu začala věnovat profesionálně. Dodnes mám

ale krásný vztah i k trubce a jsem ráda, že se k ní vracím alespoň při výuce v ZUŠ.

Pociťujete nějakou výhodu či nevýhodu, že jste žena v tomto "mužském" oboru?

Na tuto otázku jsem odpovídala u státní magisterské zkoušky. S přihlédnutím k velikosti a větší hmotnosti nástroje je největším negativem pro ženu menšího vzrůstu fyzická zdatnost. Se vzrůstem se dále pojí komplikace krátké ruce při hře sedmé polohy, kdy je snížec nejvíce vytažený. V orchestrální hře pociťuji oproti mužům horší dechovou kapacitu, abych se jim dokázala vyrovnat silou zvuku, musím se častěji nadechnout. Myslím si, že všeobecně ženy dokáží přirozeně lépe procítit hudební fráze skladby.

Musíte při hře na žestě pracovat nějak významněji se svou fyzickou kondicí oproti Vaším kolegům-mužům, jak?

Fyzická kondice je velmi důležitou součástí při hře na žestové nástroje, je to věc individuální, a proto k tomu tak musí každý přistupovat. Osobně se snažím svoji fyzickou kondici udržovat občasným sportováním. V letních měsících se věnuji jízdě na kole a běhání, v zimním období posiluji a chodím cvičit pilates.

Můžete popsat Vaši každodenní profesionální rutinu?

Každodenní profesionální rutina se od mého bývalého zaměstnání v Divadle Josefa Kajetána Tyla v Plzni s prací pedagoga na ZUŠ liší, nevyžaduje tak náročnou přípravu ohledně nátiskové kondice. Většinu svého volného času mám v dopoledních hodinách a tuto dobu se snažím využívat ke cvičení na nástroj. Odpoledne při výuce hraji se svými žáky.

Doporučila byste dalším ženám, aby hrály na žestový nástroj?

Přesto, že dnešní mladá generace má na výběr mnoho jiných možností a zájmů, určitě bych každému doporučila hru na žestový nástroj. Co se týče žen, v dnešní době není nic neobvyklého, když dívka nebo žena hraje na žestové nástroje. Osobně vyučuji z větší části dívky.

3. 6. Trombonistka Libuše Jedličková

Libuše Jedličková absolvovala v roce 1978 Konzervatoř v Plzni. Hrála a hraje převážně v dámských kapelách, jako Slávinky, České Buchty, W club Josefa Hlavsy, Viktorky nebo Alaband. Účastnila se zahraničního projektu Sunshine girls a pořádá edukativně-zábavné pořady pro děti. Od roku 2005 je učitelkou na Základní umělecké škole Lounských v Praze 4.

Proč jste si vybrala hru na tento konkrétní žesťový nástroj?

Mým prvním nástrojem byly housle, které mě ovšem moc nebavily. Hrála jsem na ně deset let v lidové škole umění. Také jsem zpívala v Junior bandu pod vedením Rudolfa Grübera a zrovna jim tam scházel trombon. Doma na půdě jsme ho měli a mně se to moc líbilo. Začala jsem na něj hrát v šestnácti letech.

Pociťujete nějakou výhodu či nevýhodu, že jste žena v tomto "mužském" oboru?

Můj první učitel na trombon na hudebce byl p. Šidlov (tubista). Neustále mi trombon rozmlouval, že se to pro ženu nehodí. Fyzicky na to nemám a ať jdu raději pracovat na poštu. Hodiny s ním spočívaly v tom, že mi vázal kolem krku šátek, aby se mi prý neudělalo vole a hráli jsem dlouhé tóny. Výhodou bylo to, že jsem byla jedna z prvním žen v ČR na žesťové nástroje.

Musíte při hře na žesť pracovat nějak významněji se svou fyzickou kondicí než Vaši kolegové-muži, jak?

Pravidelně cvičím kalanetiku (zpevňování celého těla).

Můžete popsat Vaši každodenní profesionální rutinu?

Cvičila jsem hodně mezi koncerty na zájezdech. Nyní učím na základní umělecké škole a hodně hraji se svými žáky.

Doporučila byste dalším ženám, aby hrály na žesťový nástroj?

Doporučila bych tento nástroj všem, kteří jsou šikovní a nadaní. Méně talentovaným žákům/studentům bych to doporučila až po maturitním studiu, aby si stihli rozmyslet, zda se hraní chtějí skutečně věnovat celý život.

3. 7. Tubistka Tereza Radová

Tereza Radová studovala na Pražské konzervatoři a později na HAMU v Praze hru na tubu. V letech 2002-2003 učila na Vojenské konzervatoři v Roudnici nad Labem. Na Interpretační soutěži žesťových nástrojů v Brně obdržela 2. místo. Je členkou dechových hudeb České buchy, Viktory či Strahovanka.

Spolupracuje s Old Timers Jazz Band a Big Band Kentomania, dále s Českým národním symfonickým orchestrem, Hudebním divadlem Karlín, Severočeskou filharmonií a dalšími.

Proč jste si vybrala hru na tento konkrétní žesťový nástroj?

Tubu jsem si vlastně nevybrala. Zpívala jsem v kapele Pivoňka pod vedením Pavla Čajčíka. Pak se mělo jet na zájezd na Kanárské ostrovy a jednou z podmínek bylo, že každý z kapely musel na něco hrát. Pavel Čajčík mi tehdy řekl, ať to zkusím třeba na tubu. To mi bylo 20 let. O týden později jsem měla první hodinu v Buštěhradu s Bohumilem Beníčkem (bastrobonista ze SOČRu) a pak jsem chodila k Václavu Hozovi.

Pociťujete nějakou výhodu či nevýhodu, že jste žena v tomto "mužském" oboru?

Výhodou je např. to, že když se povede nějaký sólový koncert nebo sólo v orchestru, tak jako žena mám dvojnásobnou výhodu. Mám zaslouženou úctu a obdiv. Naopak, když se člověku nedaří, tak zrovna konkrétně u tuby to je slyšet a vnímá to celá kapela.

Musíte při hře na žesť pracovat nějak významněji se svou fyzickou kondicí než Vaši kolegové-muži, jak?

Pravidelně plavu, chodím do fitka a jezdím na koni.

Můžete popsat Vaši každodenní profesionální rutinu?

Dopoledne jsem chodila cvičit do školy a pak jsem měla většinou nějaké hraní s kapelami nebo různými orchestry. Tehdy jsem chodila nejvíce hrát do divadla Karlín. Před sólovým koncertem nebo soutěžemi jsem cvičila až 6 hodin denně.

Doporučila byste dalším ženám, aby hrály na žesťový nástroj?

Rozhodně bych to ostatním ženám doporučila. Zrovna tuba je opravdu specifický nástroj a musí ho mít hráč opravdu rád. Už jen protože je tuba opravdu těžký nástroj, a když ji nosí na zádech tubistka, tak to popravdě není přitažlivé.

3. 8. Tubistka Iva Pecová

Iva Pecová studovala hru na tubu na Pražské konzervatoři a od roku 2017 studuje na Universität für Musik und darstellende Kunst Wien. Od roku 2015 hraje v Českém národním symfonickém orchestru, od roku 2016 v Plzeňské filharmonii a vystupuje také s Českou studentskou filharmonií. Od roku 2017 je výpomocným hráčem v Národním divadle Praha.

Proč jste si vybrala hru na tento konkrétní žesťový nástroj?

No, upřímně sama nevím, prostě se to tehdy sešlo a už mi to nějak přirostlo k srdci, tak jsem u toho zůstala

Pociťujete nějakou výhodu či nevýhodu, že jste žena v tomto "mužském" oboru?

Spíš nepociťuji, jde hlavně o to zahrát a zbytek k tomu přijde.

Musíte při hře na žesť pracovat nějak významněji se svou fyzickou kondicí oproti Vaším kolegům-mužům, jak?

Obecně musím pracovat na své fyzické kondici, kdybych se zadýchala po vyběhnutí patra schodů, tak se mi bude hrát špatně nehledě na pohlaví. Rozvíjet dechovou kapacitu a udržovat si dobrou kardio kondici.

Můžete popsat Vaši každodenní profesionální rutinu?

Pokusím se profesionálně rozhrát a poté se věnuji skladbám - přednesům, etudám nebo partům, popřípadě cvičením na pomoc vyřešení problémů se skladbami.

Doporučila byste dalším ženám, aby hrály na žesťový nástroj?

Doporučila bych to všem, aby si vyzkoušeli hru na nástroj - žestě mají nesmírnou výhodu, že nemusíme neustále měnit struny, blány, popřípadě šachovat s plátky a strojky. Takže jo - jen do toho!

3. 9. Vyhodnocení rozhovorů

Rozhovory s dotázanými byly velmi zajímavé a odlišné. Každá umělkyně se ke svému žesťovému nástroji dostala jinou cestou, některá si ho vyloženě vybrala sama, jiným je vybral jeden z rodičů nebo učitel v hudební škole. Velmi zajímavé bylo zjištění při rozhovoru s Libuší Jedličkovou, která je o jednu generaci starší než většina dotázaných. V té době (absolvovala v roce 1974 na konzervatoři) byla jednou z prvních žen v ČR, které začaly hrát na žesťový nástroj. Nyní je to stále něco neméně obvyklého, ale ne překvapivého.

Všechny dotázané si uvědomují a souhlasí s tím, že hrát na žesťový nástroj je velmi fyzicky náročné, a proto je důležité udržovat svou fyzickou kondici. Velmi běžný je běh nebo další sporty na posílení kardia. Při odpovědích autorka práce také zjistila, že některé ženy, které jsou sólistkami nebo prvními hráčkami, pociťují mírné bezpráví a jistou nedůvěru kolegů a dirigentů. Všechny dotázané doporučují hrát ostatním ženám na žesťový nástroj.

4. Těhotenství a hra na žestové nástroje

Životním milníkem každé ženy a také typickým a jedinečným tématem pro ženy je těhotenství. Proto se autorka práce rozhodla věnovat pozornost tomuto tématu i ve své práci. Kapitola obsahuje drobný výzkum, který vznikl na základě dotazníků, na které odpovídaly ženy - matky nebo budoucí matky, které se věnují profesionálně hře na žestový nástroj. Sběr dat na tento výzkum byl náročný, protože obecně je žen v tomto oboru málo a navíc musela být dotázaná matkou nebo v těhotenství. Výsledkem je deset dotázaných, z čehož je šest hráček na lesní roh, dvě trupetistky, jedna trombonistka a jedna tubistka. Dotazník byl anonymní. Autorka práce pokládala níže uvedené otázky a získávala následující odpovědi. Výzkumu se zúčastnilo deset žen, jejichž odpovědi jsou níže uvedeny. Pod každou otázkou je všech deset odpovědí.

Znemožnilo Vám těhotenství hru na žestový nástroj?

1. Ano, znemožnilo, a to v šestém měsíci (zkrácený cípek).
2. Od osmého měsíce už mi dělalo problém se nadechnout do bránice. Jinak ne.
3. Trochu ano, bylo to náročnější.
4. Do osmého měsíce bylo hraní v pohodě.
5. Ano.
6. Ne.
7. Ne.
8. Neznemožnilo, spíš mi vadilo cestování s tím spojené.
9. Poprvé ne, podruhé ano.
10. Při prvním těhotenství ne, při druhém ano.

Od jakého měsíce těhotenství jste přestala hrát a co konkrétně bylo důvodem?

1. Zatím jsem před porodem.
2. Přestala jsem hrát s nástupem na mateřskou dovolenou.
3. Hrála jsem až do nástupu na mateřskou dovolenou, ale jen díky tomu, že jsem nehrála náročné programy.
4. Od osmého měsíce, problém s dechem a tlak na břicho.
5. Šestý měsíc, preventivní doporučení lékaře (tvrdnutí břicha).

6. Při prvním těhotenství od osmého měsíce, tuba byla těžká, podruhé čtvrtý měsíc - vceštná placenta.
7. Od šestého, důvod byl již zmíněn - cestování nad sto km.
8. Při prvním těhotenství jsem hrála i vystupovala až do osmého měsíce, pak jsem nastoupila na mateřskou dovolenou, při druhém těhotenství jsem měla určité problémy, tak jsem přestala vystupovat asi začátkem čtvrtého měsíce. Ani jsem pak raději moc necvičila.
9. Od sedmého měsíce. Chtěla jsem si odpočinout a chystat se na miminko.
10. Na tohle zatím nemůžu odpovědět, ale doufám, že budu hrát do konce osmého měsíce.

Kdy po porodu jste začala opět hrát?

1. Zatím jsem před porodem.
2. Nebyl čas. Měla jsem dvě děti za sebou.
3. Asi po roce.
4. Rok po narození první i druhé dcery.
5. Zatím jsem nezačala.
6. Po šestinedělí.
7. Čtvrtý měsíc po porodu.
8. Vždy po porodu jsem záhy občas pocvičila, jak mi čas dovolil, vystupovat jsem začala kolem půl roku obou dětí.
9. Cca tři měsíce, ale do pracovního poměru jsem nespěchala a užívala si mateřství do dvou let věku dítěte.
10. Na tuto otázku nemohu odpovědět.

Jak dlouho trvalo, než jste se dostala do formy po porodu?

1. Jsem těhotná, nemohu odpovědět.
2. Překvapivě brzy. Za dva měsíce.
3. Do formy jsem se ještě nedostala. Jsem stále na rodičovské a otázka je, zda někdy budu hrát s takovým klidem, jako před dětmi.
4. Brzy.
5. Téměř tři měsíce.
6. Asi 14 dní.
7. Rok.
8. Pár týdnů, dva až tři.

9. Už přesně nevím, ale před prvním vystoupením stačilo pocvičit denně tak 14 dní.

10. Na tuto otázku nemohu odpovědět.

Odpovědi dotázaných byly velmi odlišné, každá je individualita a prožívá těhotenství jinak. Poměr hudebních nástrojů, na které ženy hrají koresponduje s výzkumem v kapitole č. 2, nejvíce žen hraje na lesní roh. Těhotenství neznemožňuje hru na žesťový nástroj, většina žen přestala hrát kolem osmého měsíce nebo v případě, že nastaly zdravotní komplikace, a omezení hry bylo tedy prevencí. Některé hráčky začaly hrát po porodu po šestinedělí, některé po půl roce a některé až po roce. Také se hráčky odlišně dostávaly "do formy". Zde se dá odpověď shrnout časově od čtrnácti dnů po rok.

5. Shrnutí a názor autorky na problematiku

Ženy ve hře na žesťové nástroje v současné době nejsou takovou raritou jako v minulosti. I když v profesionálních českých orchestrech nejsou ženy na zkoumané nástroje zaměstnané v takovém množství jako muži (10%), nepovažuje se obecně žesťový nástroj pro ženy za neobvyklý. Naopak studentek na tento obor je v současnosti více než studentů.

Fyzické dispozice pro interpretaci jsou náročné a ženy jsou si toho vědomy, proto většina z dotázaných udržuje svou fyzickou stránku v dobré kondici. Důvodem může být i nutné vyrovnání se v orchestru kolegům mužům v síle a vytrvalosti.

Hlavním doporučením autorky práce je zvyšování kapacity plic i obecně zlepšování fyzické kondice pravidelným sportováním.

Všechny dozávané ženy doporučují pro ženy hru na žesťový nástroj! Důvodem je nejen příjemné pánské prostředí nebo životní styl hráče na žesť, ale především odhodlání a chuť hrát na trubku, lesní roh, trombon nebo tubu.

Specifikem ženy je těhotenství a jak dokázal výzkum, hra na žesťový nástroj obecně neomezuje jeho zdravý průběh. Doba, kdy se po těhotenství žena dostane do formy, je rozdílná a nezáleží jen na fyzických, ale také na psychických možnostech matky.

Závěr

Autorka práce si v úvodu vytyčila několik cílů - popsat obecně odlišnosti ve stavbě ženského a mužského těla a vysledovat vliv při hře na žestové nástroje, učinit rozhovory s vybranými hráčkami na žestě a uskutečnit dva výzkumy - počty žen v profesionálních symfonických orchestrech a vliv těhotenství na kariéru interpretek.

Všech vytyčených cílů se podařilo dosáhnout. Odlišnosti ve stavbě těla žen, které ovlivňují hru na dechový nástroj nejsou tak markantní, jak autorka předpokládala, ale je nutné ženské tělo podporovat jakoukoli sportovní aktivitou pro zvětšování kapacity plic a celkovou fyzickou odolnost ženy.

Při rozhovorech s dotázanými ženami autorka práce zjistila mnoho zajímavých poznatků. Velmi pozitivní je fakt, že všechny ženy doporučují hru na žestový nástroj dalším ženám, ovšem podotýkají, že někdy nastanou situace, kdy jako ženám výkon práce ztěžuje okolí.

Výzkum mapující počty žen v profesionálních českých orchestrech ukázal, že pouze 10% zaměstnaných hráčů na žestové nástroje jsou ženy. A zároveň to jsou pouze hornistky a jedna trumpetistka.

Dotazník o vlivu těhotenství ukázal, že těhotenství neznemožňuje hru na žestové nástroje. Většina žen omezila hru preventivně, stejně tak, jako další každodenní činnosti a k opětovnému hraní po narození dítěte přistupují ženy individuálně.

Díky této bakalářské práci se autorka setkala s mnoha zajímavými osobnostmi a začala přemýšlet o dané problematice z mnoha úhlů pohledu. Závěrem by autorka práce doporučila všem ženám, ale především i mužům přečíst si tuto práci, aby se zamysleli nad tím, jak zajímavou, jedinečnou a zároveň náročnou prací je hrát profesionálně na žestový nástroj.

Použité informační zdroje

- [1] ČIHÁK, Radomír. Anatomie 1. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2001. ISBN isbn:978-80-7169-970-5.
- [2] In: Symptomy: Dýchací soustava [online]. 2017 [cit. 2019-04-10]. Dostupné z: <https://www.symptomy.cz/anatomie/dychaci-soustava>
- [3] RATAJOVÁ, Kristýna. *Orchestrální hráči a jejich postavení ve společnosti [Orchestra musicians and their social status]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, Hudební fakulta, Katedra hudebních věd a hudebního manažerství, 2014. 51 s. Vedoucí diplomové práce Prof. PhDr. Jindřiška Bártová.
- [4] ARNOLD, Denis. a Percy A. SCHOLLES. The New Oxford companion to music. New York. ISBN 01-931-1316-3.
- [5] THOMPSON, Oscar a Bruce. BOHLE. The International cyclopedia of music and musicians. 11th ed. New York: Dodd, Mead, 1985. ISBN 978-0396084129.
- [6] SADIE, Stanley. a John TYRRELL. The new Grove dictionary of music and musicians. 2nd ed. New York: Grove, 2001. ISBN 15-615-9239-0.
- [7] RATAJOVÁ, Kristýna. *Nátiskové problémy při hře na žestové nástroje*. Praha, 2018. Diplomová práce. Akademie múzických umění v Praze. Vedoucí práce Doc. Mgr. Zdeněk Divoký, Ph.D.
- [8] *Belfiato: Kateřina Javůrková* [online]. 2018 [cit. 2019-04-11]. Dostupné z: <http://belfiato.cz/katerina-javurkova/>
- [9] Rozhovor s Marií Pačesovou proběhl prostřednictvím emailové komunikace dne 3. 3. 2019

[10] Rozhovor s Martinou Vasilovou proběhl prostřednictvím emailové komunikace dne 3. 3. 2019

[11] Rozhovor s Kateřinou Javůrkovou proběhl osobně ústní formou dne 1. 3. 2019 v Praze

[12] Rozhovor s Kristýnou Ratajovou proběhl prostřednictvím emailové komunikace dne 3. 3. 2019

[13] Rozhovor s Kateřinou Táborskou proběhl prostřednictvím emailové komunikace dne 3. 3. 2019

[14] Rozhovor s Libuší Jedličkovou proběhl osobně ústní formou dne 1. 3. 2019 v Praze

[15] Rozhovor s Terezou Radovou proběhl osobně ústní formou dne 1. 3. 2019 v Praze

[16] Rozhovor s Ivou Pecovou proběhl prostřednictvím emailové komunikace dne 3. 3. 2019

[17] Rozhovor se Štěpánkou Kolafovou proběhl osobně ústní formou dne 18. 3. 2019 v Praze